Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri

Suphi Saatçi

ÖTÜKEN

PROF. DR. SUPHİ SAATÇİ (Y. Mimar); Kerkük'te doğdu (1946). İlk ve orta öğrenimini Kerkük'te tamamladı. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)'nin Yüksek Mimarlık Bölümü'nü bitirdi (1974). Çeşitli kurum ve kuruluşlarda tarihî çevre koruma uzmanı olarak danışmanlık yaptı. *Kerkük Kenti ve Ev Mimarisi* konulu doktora tezini, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Ana Bilim Dalı'nda tamamladı (1992). Daha sonra doçent unvanını aldı (1994). Mimar Sinan Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Bölümü öğretim üyesi oldu (1995) ve bölüm başkanlığına atandı (1997). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü görevine getirildi (27 Mayıs 2002) ve profesörlüğe yükseltildi (5 Kasım 2002). Daha sonra Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin rektör yardımcılığı görevine atandı (1 Şubat 2011). Bu görevde iken yaş haddinden (1 Temmuz 2013) emekliye ayrıldı. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinin Mimarlık ve Tasarım Fakültesine girdi (Kasım 2014) ve Mimarlık Bölüm Başkanlığına atandı. Evli ve bir çocuk babası olan Saatçi, halen aynı görevini sürdürmektedir.

Ulusal ve uluslararası sempozyum ve toplantılarda sunulmuş bildirileri ve yayımlanmış bir çok makale, inceleme ve araştırma yazıları vardır. Yayımlanmış kitapları ise şunlardır: *Kerkük Çocuk Folkloru* (İstanbul, 1984; 2. Baskı, İstanbul, 2008); *Mimar Sinan* (İstanbul, 1987; 2. Baskı, 2013; 3. Baskı, 2014); *Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitabeler* (İstanbul, 1988); *Mimar Sinan ve Tezkiretü'l-Bünyan* (İstanbul, 1989); *Mimar Sinan and Tezkiretü'l-Bünyan* (İstanbul, 1989); *Irak Muasır Türk Şairleri Antolojisi* (Ankara, 1991) (Prof. Dr. Ziyat Akkoyunlu ile birlikte); *Kerkük'ten Derlenen Olay Türküleri* (İstanbul, 1992): *Tarihî Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı* (İstanbul, 1996); *Kerkük Güldestesi* (İstanbul, 1997; 2. Baskı, İstanbul, 2008); *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (Nesir-Nazım), 6. Cilt: *Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı* (Ankara, 1997); *Kerküklü Mehmet Râsih Öztürkmen-Hayatı ve Şiirleri-* (İstanbul, 2001). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* (İstanbul, 2003); *Kerkük Evleri* (İstanbul, 2003; 2. Baskı, İstanbul, 2013); *Altunköprü* (İstanbul, 2004); *Hasretin Adı Kerkük* (İstanbul, 2004); *Bir Osmanlı Mucizesi Mimar Sinan* (İstanbul, 2005; 5. Baskı, İstanbul, 2016); *The Urban Fabric and Traditional Houses of Kirkuk* (İstanbul, 2007; 3. Baskı, İstanbul, 2014); *Kent Dokusu ve Geleneksel Evleriyle Kerkük* (İstanbul, 2007); *Irak Türkmen Boyları Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri* (İstanbul, 2009; 2. Baskı, İstanbul 2014); *Osmaneli ve Geleneksel Evleri* (İstanbul, 2009) (Prof. Dr. Bülent Uluengin ile birlikte); كركوك وهويتها العمرانية (Kerkük ve Hüviyetüha'l-Umraniyye) (İstanbul, 2009; 2. Baskı (0102 ,kükreK); القبائل والعشائر التركمانية في العراق ومناطق سكناهم (Al-Kabail ve'l-Aşairü'l-Türkmaniye fi'l-Irak ve Manatık Süknahüm), (İstanbul, 2010); *Kerkük'ün Sesi Abdülvahit Küzecioğlu* (İstanbul, 2012; 2. Baskı, Kerkük, 2013); *Evliya Çelebi Kerkük'te* (İstanbul, 2013); Sinan

The Architect (İstanbul, 2014); المعماري سنان (El-Mimariy Sinan) (İstanbul, 2014); *Başımın Tacı Kerkük* (İstanbul, 2014); *Sinan Atlası* (İstanbul, 2015); *Kırklareli ve Geleneksel Evleri* (İstanbul, 2016) (Prof. Dr. Bülent Uluengin ile birlikte); *Darağacında Sallanan Bayraklar* (İstanbul, 2016).

Zaho
DUHOK
İRAN
Eski Kelek
Telafer
Sincar
MUSUL
ERBİL
SURİYE
Mahmur
Altunköprü
SÜLEYMANİYE
KERKÜK
Tazehurmatı
Tavuk
Tuzhurmatı
SELAHADDİN
Kifri
Karatepe
Hanekin
DİYALA
Mendeli
ANBAR
Bedre

İçindekiler

Önsöz / 13

Giriş

"Türk" ve "Türkmen" Deyimleri ... 15
"Irak" ve "Elcezire" Kavramları ... 16

Irak Türkmenleri'nin Tarihi

Irak'ta İlk Türkler ... 19
Büveyhîlerin Hakimiyetinde Irak (945-1055) ... 24
Selçuklular Dönemi ... 28
Büyük Selçuklular (1055-1157) ... 28
Irak Selçukluları (1118-1194) ... 37
Atabeyler Dönemi ... 41
Musul Atabeyleri (1127-1233) ... 41
Erbil Atabeyleri (1144-1233) ... 46
Türkmen Kıfçak (Kıpçak) Beyliği ... 52
İlhanlılar Dönemi (1258-1344) ... 53
İlhanlıların Irak'a Gelişinden Önceki Durum ... 53
Bağdat'ın Düşmesi ... 58
Celâyirliler Dönemi (1339-1410) ... 60
Karakoyunlular Dönemi (1411-1468) ... 62
Akkoyunlular Dönemi (1468-1508) ... 63
Safevîler Dönemi (1508-1534) ... 66
Osmanlılar Dönemi (1534-1918) ... 66
Bölge Üzerinde Çekişmeler ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi ... 85
Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ... 88

Musul Meselesi

Lozan Konferansı ve Musul Meselesi 102
Haliç Konferansı ve Musul Meselesi 137
Musul Meselesi Milletler Cemiyeti'nde 140

Anavatan Türkiye'den Ayrıldıktan Sonra Irak Türkleri

1920 Ayaklanması 157
Telâfer Türklerinin "Kaçakaç Yılı" Destanı 158
1920 Ayaklanmasının Yankıları 159
Ayaklanmanın Kuzeydeki Devamı 161
Faysal İçin Halk Oylaması 161
Türkmenlerin Karşılaştığı İlk Soykırım (4 Mayıs 1924) 165
Mustafa Kemal Paşa'nın Bölge Liderleri ile Haberleşmesi 167
Irak'a Verilen Bağımsızlık (!) 170
Irak Krallığının Yayınladığı Deklarasyon (30 Mayıs 1932) 171
Irak Krallığı'nın Deklarasyonu 172
Türklerin Hakları Çiğneniyor 177
Türk - Irak İlişkileri 179
Gâvurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946) 180
Milletvekili Seçimlerinde Olaylar 181
Bağdat Paktı (24 Şubat 1955) 183

Cumhuriyet Döneminde Türkler

Cumhuriyetin İlanı (14 Temmuz 1958) 185
İhtilâlin Liderleri Arasında Anlaşmazlık 186
Nâzım Tabakçalı'nın Gayretleri 189
Olayların Türkiye'deki Yankıları 191
Musul'da Şevvaf'ın Ayaklanması (8 Mart 1959) 192
Kerkük Katliamı (14-16 Temmuz 1959) 194
Türkiye'nin Tepkisi 201
Kasım'ın Basın Toplantısı 201
Türkmenlerin İntikam Hareketleri 203
Türklerin İlk Eğitim Kongresi (28-30 Ağustos 1960) 203
Türkmenler'in Mücadelesi Şiddetleniyor 204
İstanbul'da Kerkük Yürüyüşü (17 Mart 1961) 205
Türkmenler'e Karşı Suikastlar 206
Salâh Terzi ve İbrahim Hamza'nın Öldürülmesi 206
Kasım'ın Devrilmesi 207
Askerî Darbeler Dönemi (1963-1968) 208
Baas Rejimi Altında Türkmenler 209
Türklere Kültürel Hakların Verilmesi (24 Ocak 1970) 209
"Türkmen" ve "Türkmence" Deyimleri Üzerine Tartışmalar 211

Mehmet Fatih Saatçi'nin Öldürülmesi (7 Temmuz 1970) 213
Türkmenlerin Demokratik Mücadeleleri Devam Ediyor 214
Bölge İçin Plebisit Yapma Girişimi 215
Türkiye'nin Tepkisi 217
Kültürel Haklar Yozlaştırılıyor 220
Türklerin Tepkisi 222
Türklerin Üzerinde Baskıların Yoğunlaşması 223
İnsan Haklarına Aykırı Uygulamalar 224
Cumhurbaşkanı Fahri Korutük'ün Kerkük'ü Ziyareti 225
Türkmen Liderlerin İdamları (16 Ocak 1980) 227
Türkmenlerin İdamına Devam Edilmesi 229
Türkmen Yerleşme Bölgeleri Ortadan Kaldırılıyor 231
Türkmen Bölgelerinde Garip Uygulamalar 232
Nüfus Sayımı mı? Plebisit mi? 232
Musul Bölgesindeki Türkmenlere Yapılan Baskılar 233
Körfez Krizi'nin Getirdiği Yeni Bunalımlar 234
Kerkük'te Halkın Toplu Göçe Başlaması 236
Altunköprü Katliamı (28 Mart 1991) 237
Türkiye'de Yaşayan Irak Türkleri'nden Tepkiler 240
Yeni İdamlar 241
Toprağı Uğruna Kendini Yakan Türkmen Kızı (16 Ekim 1995) 242
Türkmenlerin Dramı Devam Ediyor 244
Türkmenlerin Yoğun Olduğu Kerkük'teki Baskılar 244
Kerkük Kalesi'nde Tahrip Edilen 245
Kültürel Miras 245
Güvenlik Bölgesinde Türkmenlere Yapılan Baskılar 246
ABD'nin İşgali 247
İşgalden Sonra Türkmenler 249
Türkmen Yurdu Tuzhurmatu 250
Tuzhurmatu'da Katliam 250
Türkmen Kenti Telafer'de Soykırımı 251
Türkmen Bölgelerinde Katliamlar 252
Kerkük'te Baskılar 253
Kerkük Referandumu 255
Amirli Faciası 258
Tuzhurmatu'da Terörün Tırmanışı 258
Tuzhurmatu'da Kanlı Pazar 259
Tuzhurmatu'da Patlama Tazehurmatu'da Havan Topu 259
Tuzhurmatu´da Terör Meydan Okuyor 259
Amirli'de 8 Türkmen Genci Şehit Düştü 260
Tuzhurmatu'da Büyük Patlama 260
Tuzhurmatu'da Bombalı Saldırı 261
Süleymanbeg Nahiyesinde Çatışma 261
Tuzhurmatulular Bağdat-Kerkük Karayolunu Kapattı 261
Tuzhurmatu'daki Hain Saldırıda 262
Ali Haşim Muhtaroğlu ile Ahmet Koca Şehit Edildi 262

Tuzhurmatu Sürekli Terör Hedefi Oldu 263
Tuzhurmatu'da Terörün Bilançosu 264
Kerkük ve Tuzhurmatu'da 5 Patlama 264
Tuzhurmatu'da Patlama 265
Tuzhurmatu'da 11 Patlama 265
Tuzhurmatu'da Çifte İntihar Saldırısı 265
Münir Kafilî Şehit Edildi 265
Telafer'in Başına Gelenler 266
Emirli Kahramanca Direndi 267
Tuzhurmatu'da Yine Kan Aktı 268
Türkmen Beşir Köyü IŞİD'dan Kurtarıldı 268
Tuzhurmatu´da İntihar Saldırısı 269
Tuzhurmatu Olayları 269
Beşir ve Tazehurmatu ve IŞİD Belası 269
KYB ile PKK´nın İş Birliği 270
Eğitim Hakları ve Türkmenler 270
Musul ve Telafer Dramı 271
Yanlış Anayasa ile Doğru Yönetim Olmaz 272
Asıl Hedef Petrol 274
Türkmenlerin Durumu 275
Bibliyografya 277

Önsöz

Irak'ta yüzyıllardan beri varlık gösteren Türkmen toplumu, köklü geçmişine, ülkede bıraktığı zengin tarihî ve kültürel mirasa, günümüzde bile hâlâ canlılığını koruyan gelenek-görenek, folklor ve halk müziği ürünlerine rağmen, bilinçli veya bilinçsiz biçimde göz ardı edilmekte, varlıkları yok sayılmak istenmektedir. Irak'ta yıllardan beri ağır baskı ve zulüm altında inleyen Türkmenler, maruz kaldıkları soykırımlarına, asimilasyona ve olumsuz şartlara rağmen, millî kimliklerini, dillerini ve kültürlerini sürdürmüşlerdir.

Haklarına ulaşmak için Türkmenler, mücadelelerini günümüze kadar demokratik yollarla sürdürmüşlerdir. Bugüne kadar devlete karşı isyan etmeyen, silaha sarılıp yönetime baş kaldırmayan Türkmenler, tersine demokratik, barışçı, uygar, şehir kültürüne sahip ve her zaman devlete sadık vatandaş olmuşlardır. Irak'ın kalkınmasında ve yükselmesinde önemli rol oynayan Türkmenler, nüfus potansiyeli bakımından da, ülkenin üçüncü aslî unsuru durumundadırlar. Tek istekleri kendi topraklarında insanca yaşamak olan Türkmenler, kuzeyden ve güneyden gelen iki ayrı tehlikenin ortasında yaşama mücadelesi vermekte ve millî varlıklarını devam ettirmeğe çalışmaktadırlar. Irak'ın toprak bütünlüğünden yana tavır sergileyen Türkmen toplumu çoğulcu parlamenter, insan haklarına saygılı, siyasî, idarî ve kültürel haklarına kavuşma özlemi içindedir.

Siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik ve diplomatik her türlü destekten yoksun bırakılan Türkmen toplumu, ne yazık ki Irak yönetimi tarafından hiç de hak etmediği zulüm ve baskıya maruz kalmıştır. Ülkenin Güvenlik Bölgesi diye adlandırılan kuzeyinde de Türkmenler, Bağdat yönetiminden farklı olmayan muamelelerle karşılaşmışlardır. İki ateş arasında kalan Türkmenlerin kaderi, Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları kuruluş-

larının, komşu ülkelerin ve Türkiye'nin varlığına rağmen, bir türlü değişmemektedir.

Yanı başımızda bulunan, bundan 75-80 yıl önce bir Mardin, Gaziantep veya Şanlıurfa gibi, Anadolu'nun birer şehri olan Musul, Erbil ve Kerkük'te yaşayan Türkler, bin yıldan fazla Türkiye ile aynı kaderi paylaşmış olmalarına karşın, Türkiye'de dahi yeterince ve doğru biçimde bilinmiyor. Türkülerini her gün dinlediğimiz bu insanların, yıllardır çektikleri çileleri, yaşadıkları acıları da fazla bildiğimiz söylenemez.

Elinizdeki kitapta, Irak'ta oluşan Türk varlığının, tarihten günümüze kadar yaşadığı serüven, uzun yıllar süren araştırmaların, belge ve birikimlerin ışığında kaleme alınmıştır. Türkmenlerin siyasî tarihlerine ışık tutan ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkmen toplumunu anlatan bu eser, geniş okuyucu kitlesinin de ilgisini çekecek doyuruculuktadır.

Suphi Saatçi
İstanbul, Mart 2003

GİRİŞ

"Türk" ve "Türkmen" Deyimleri

Bugün Türkiye'nin güney komşusu olan Irak'ta yaşayan soydaşlarımıza, genel olarak "Türk" demekle beraber, son yıllarda daha da sıklaşarak kullanılmağa başlanan "Türkmen" deyimi de ilgi çekmeğe başlamıştır. 1918'de sona eren Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den koparılıp, Irak adı ile kurulan devletin vatandaşları olarak varlıklarını sürdüren soydaşlarımızdan, uzun yıllar "Türkler" diye söz edilmiştir. Ne var ki 1959 yılından sonra, Irak'ta yaşayan Türklerin Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için, soydaşlarımıza devlet tarafından resmî olarak "Türkmen"[1] denilmeğe başlanmıştı. Böylece kendilerine göre, Irak'ta yaşayan Türklerin kökenlerinin Anadolu'ya değil de, Orta Asya'ya uzandığını ispata çalışan Irak yönetimi, soydaşlarımızı Türklük dünyasının kalbi olan Türkiye'den koparmış ve "Türkmen" deyimi ile Türklerin Türklüğünü silmiş olacaktı.[2] Bu uygulama, daha önce İngilizler tarafından da ele alınmış, ancak bundan bir sonuç alınamamıştı. Irak'ta 1959 yılından sonra, Bağdat yönetimi tarafından "Türkmen" topluluğu diye isimlendirilen Türkler, bilindiği gibi, Lozan Konferansı sıralarında İngiliz heyeti tarafından da "Türkmenler" olarak ifade edilmişlerdi.[3] O zaman Türk heyeti başkanı olan İsmet Paşa, "Türkmen" ve "Türk"ün eşanlamlı olduğunu, hatta bu anlamda Türkiye Türkleri-

---

[1] Nazmi Sevgen, "Kerkük Türkleri I.", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 38, Kasım 1970, s. 11-12.

[2] Sönmez Ateş, "Irak Türkleri ile İlgili Yayınlar Hakkında Düşünceler", *Türk Kültürü*, sayı 26, Aralık 1964, s. 99.

[3] *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, çeviren: Saha L. Meray, takım 1, cilt 1, kitap 1, Ankara 1969, s. 345-346.

nin de Türkmen olduklarını söyleyerek, sonuçta bunun bir politik manevra konusu yapılamayacağını ileri sürmüştü. Böylece İngiliz tezi, daha o sıralarda çürümüştü.[4]

Irak'ta cumhuriyet dönemini başlatan Abdülkerim Kasım yönetimi de, Türklerin Türkmen olduklarını, bu bakımdan Irak'taki Türk topluluğunun Türkiye değil, Orta Asya kökenli olduklarını göstermeye çalışmış ve gûya Irak'taki Türklerin Türkiye ile olan soy ve kültür bağlarını böylece kesmiştir. Tıpkı Yunan Hükûmeti'nin, Yunanistan toprakları üzerinde yaşayan Türklere Türk dememek için, müslüman deyimini kullanması gibi[5], Irak yönetimi de, hiç bir şekil ve surette sonucu değiştiremeyecek olan bir yola başvurmuştur. Buna karşılık Irak'ta yaşayan soydaşlarımız, yönetim tarafından kendilerine verilen "Türkmen" adından, rahatsızlık duymamışlar, hiç yadırgamadan da bu deyimi kullanmaktan çekinmemişlerdir.[6] Zira "Türkmen" deyimi, geniş ve bilindiği anlamda batıya göç eden Türkleri, yani Oğuzları, ayrıca İslâmiyeti kabul eden Türkleri ifade eder ki, bu anlamda günümüzde Türkiye, Azerbaycan, Balkan, Kıbrıs, Suriye ve Irak Türklerini de içine alır. Bugün Türkmenistan'da, Afganistan ve biraz da İran'da yaşayan Türkmen boyunun, gerçekte Irak Türkmenleri, daha doğrusu Türkleri ile, zannedildiği gibi bir boy akrabalığı yoktur. Dediğimiz gibi, Irak'ta varlığını günümüze kadar sürdüren Türklere "Türkmen" denilmesi, aslında altında gizli ve politik manevra yatan bir düşüncenin başarısız bir ürünüdür. Bu bakımdan Irak Türklerine, yanlış olmakla birlikte "Türkmen" denilmesinin de fazla bir sakıncası veya tehlikesi yoktur.

"Irak" ve "Elcezire" Kavramları

Bugünkü Irak devletinin sınırlarını oluşturan topraklar, Osmanlı idarî bölünmesindeki Musul, Bağdat ve Basra eyaletlerini içine almaktadır. 1500 yıla yakın bir zamandır coğrafî ad olarak Bağdat ve Basra, "Irak"; Musul bölgesi ise "Elcezire" adları ile bilinmektedir.

---

[4] Suphi Saatçi, "Kürtlerin Haklarına Evet Peki Ya Irak Türkmenleri", *Milliyet* 15.06.1991.

[5] Kâmuran Gürün, "Irak Türkleri", *Hürriyet*, 02.08.1991.

[6] Sönmez Ateş, "Irak Türkleri Hakkında", *Türk Kültürü*, sayı 5, Mart 1963, s. 42.

"Irak" deyimi ilk olarak Müslüman Arap kuvvetlerinin, Basra bölgesinde ve Şattü'l-Arap çevresinde hakimiyetlerini sürdüren, İran Sasanî devletine karşı girişmiş oldukları seferin, 642 yılında Nihavend Meydan Muharebesi sonucunda kazanılması ve bölgede Sasanî hakimiyetine son verilmesi ile Araplar tarafından kullanılmıştır. Bölge daha sonraları "Irak-ı Arap" (Arap Irak'ı) olarak anılmıştır.[7]

Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde, Dicle Nehri'nin sağından İran'ın dağlık kesimlerine kadar olan bölgeye "Irak-ı Acem" (Acem Irak'ı) denilmekte idi. Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollar, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve nihayet Irak'ı İran'a bağlayan Safevî Hükümdarlığı dönemlerinde Irak, hiçbir zaman siyasî coğrafyayı temsil eden bir kavram olarak kullanılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde "Irak" diye anılan bölge, yalnızca coğrafî bir nitelik taşımakta ve genellikle merkezi Bağdat olan "Irak-ı Arap" ve merkezi Hemedan sayılan "Irak-ı Acem" gibi kavramlar, yukarıda belirtilen sahaları kapsamaktaydı.[8]

Aslında çağımızın başlarına kadar "Irak" deyimi, tarihin hiçbir döneminde bir halkın kendi ülkesini tanımlayan veya bir devletin topraklarını ve sınırlarını belirleyen bir kavram olarak kullanılmamıştır. Yukarıda da sınırları belirtilen Irak ve Elcezire ülkeleri, birbirlerinden tarihsel, coğrafî, iklimsel, fiziksel ve etnik yapı bakımından farklılıklar gösterirler. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda İngiliz siyasetine ve menfaatine uygun olarak, her bakımdan birbirinden ayrı olan Elcezire ile "Irak" bölgeleri, Irak adı altında birleştirilmiştir. Böylece sun'i bir kuruluş olan bu devletin kendisi kadar, görüldüğü üzere devlet adı da İngilizlerin siyasî amaçlarına göre uydurulmuş olmaktadır. Bu bakımdan halen "Irak Türkleri" diye kullanılan ifadenin de, yerinde olmayan bir kullanış ve yukarıda sözü edilen sun'i yakıştırmadan kaynaklanan bir hata olduğunu da hemen belirtelim. Zira Türkler esasen Irak'ta değil, Musul, diğer bir deyişle Elcezire bölgesinde yurt tutmuşlardır. 1923 Lozan ve 1926 Ankara Antlaşmalarının metinlerinde de görüldüğü üzere, bu bölge Türklerine, yakın zamana kadar "Musul Türkleri" denilirdi.[9]

---

[7] Mustafa Kafalı, "Kerkük Türkleri", *Töre*, yıl 4, sayı 17, Ekim 1972, s. 46.

[8] Ertuğrul Zekâi Ökte, (Özel notlar).

[9] Mustafa Kafalı, *a.g.m.*, s. 46.

Ancak günümüzde bir milyona yaklaşan nüfusu ile Irak'ta yaşayan bütün Türklerin kültür merkezi ve kalbi durumunda olan Kerkük şehrinin adı, son 40-45 yıldan beri bölge Türklerinin sembolü olduğundan dolayı, bazı araştırmacılar haklı olarak "Kerkük Türkleri" deyimini kullanmayı tercih etmektedirler. Bazı dönemlerin tarihî olaylarını anlatmak için kimi yazar ve tarihçiler de, eski yaygın coğrafî ad olan "Elcezire veya Musul Türkleri" kavramlarını tercih etmektedirler. Bütün bu açıklamalardan sonra, Irak Türkleri veya Irak Türkmenleri yahut Kerkük Türkleri veyahut da Kerkük Türkmenleri, yaygın biçimde kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların arasında Kerkük Türkleri veya Türkmenleri deyimi, yanlış olmamakla birlikte, Irak'ta yaşayan bütün Türkleri ifade etmeyeceği ve sadece Kerkük'te bulunan Türkleri içine alacağı ve böylece yanlış anlamalara yol açacağı endişesi ile, "Kerkük Türkleri" deyiminin kullanılmasını uygun görmüyoruz. Bunun yerine, yanlış olmakla beraber, ancak Irak'ta yaşayan bütün Türkleri içine almasından dolayı "Irak Türkleri" veya "Türkmenleri" deyimini kullanmayı tercih ediyoruz.

Irak'ta İlk Türkler

Bugünkü bilgilerimize göre, Türklerin Irak'a ilk girişleri Hicrî 54 (Milâdî 674) tarihine kadar uzanmaktadır. Emevî Halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen Ubeydullah bin Ziyad 20.000 kişilik ordusu ile Ceyhun Nehri'ni geçerek, Buhara'ya yönelir. Beykent'i de geçen komutan Ubeydullah'ın Buhara'ya yaptığı saldırılar karşısında, Buhara prensesi Hatun[1] emrindeki Türk kuvvetleri ile şiddetli çarpışmalardan sonra sulh yapmak zorunda kalır. Böylece Ubeydullah sulhten sonra, yanına aldığı Türk askerlerini Irak'a götürerek, Basra'ya yerleştirir.

Tarihi kaynaklar, Basra'ya yerleştirilen Türk askerlerinin 2000 kişi kadar olduklarını ve bunların ok atmakta pek mahir bulunduklarını, bu semte de Buhariyye denildiğini kaydeder. Bu Türk okçularından, Yemame'de âsî Arap bedevîlerinin bastırılmasında yararlanıldığı biliniyor. Basra'da Ubeydullah bin Ziyad'ın gözde adamlarından biri olan Reşidü't-Türkî[2] adındaki mevlâsının da, Basra'ya yerleştirilen Türkler arasından yükseldiği şüphesizdir.

---

[1] Bu ad bazı kaynaklarda değişik biçimde geçmektedir. Taberî'de "Kıbac" veya "Kabac", başka kaynaklarda "Hatun", "Feth Hatun", "Kınık Hatun", 'Kıyık" veya "Kıyığ" biçiminde geçiyor. Ayrıntı için bkz.: Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 11-13 ve 15; Mirza Bala, "Buhara" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 2, İstanbul 1961, s. 762; Zekeriya Kitapçı, "İslâmın İlk Devirlerinde Arap Şehirlerine Yerleştirilen İlk Türler", *Türk Kültürü*, yıl: 10, sayı 112, (Şubat 1972), s. 214.

[2] El-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çeviren: Mustafa Peyda, Ankara 1987, s. 596-597; *El-Cahiz, Halife Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, çeviren: Ramazan Şeşen, Ankara 1967, s. 23; Şakir Sabir Zabıt, *Tarihü's-Sadaka Beyne'l-'Irak ve Türkiye*, Bağdat 1955, s. 29-30; aynı müe., *Mucez Tarihü't-Türkman fi'l-'Irak*, cilt: 1, Bağdat 1961, s. 35-38.

Horasan ve Mâverâünnehir'de fetihlere girişen İslâm ordularına katılan Türk beyleri (prensleri, soyluları veya asilzâdeleri), daha Emevîler döneminde orduda önemli görevler almaya başlamışlardı.[3] Türklerin üstün savaş yetenekleri ve ok atmaktaki maharetleri, İslâm kumandanlarının dikkatini çekmiş ve onları ordularına almalarına yol açmıştır. Böylece Türkler, henüz okçuluk sanatını bilmeyen Arap askerlerine eğitim yaptırıyorlardı.

Hicrî 132 (Milâdî 749) yılında Yezid bin Ömer bin Hübeyra, bir kaç ay kuşatmadan sonra, Ebu Cafer el-Mansur'a Vasıt şehrinde teslim olduğu zaman, yanında 2300 Buharalı Türk askeri bulunuyordu.[4] Horasan Valisi Abdullah bin Tahir, halifenin emri üzerine Türkistan'ın çeşitli şehirlerinden her yıl Irak'a 2000 Türk savaşçısı gönderiyordu. Hicrî 138 (Milâdî 755) yılında ise, Horasan valiliğinde bulunan Fazl bin Yahya el-Bermekî, Abbasî ordusunda hizmete alınmak üzere 20.000 Türk savaşçısını Irak'a gönderdi.[5]

Türklerin Irak'a gelişlerinin, Abbasî döneminde ve özellikle Halife Me'mun ve halefi Halife Mu'tasım'ın iktidarları sırasında meydana gelen bir takım siyasî gelişmelerden dolayı daha da sıklaştığını görüyoruz. Halife Me'mun'un tahta oturmasında büyük rol oynayan Türkler, Bağdat'a yerleştirilmişlerdi. Abbasîlere cephe alan Şii Araplara karşı hilafet makamını savunmak için, Türklere dayanmaktan başka bir çare bulamayan Me'mun, Türkistan'dan Türk askerinden oluşan yeni kuvvetleri hilafet merkezi olan Bağdat'a getirtiyordu.[6]

Halife Mu'tasım zamanında Türklerin Abbasî ordusuna alınmaları işlemine daha fazla önem verildi. Böylece Suğd, Fergana, Esruşene ve Taşkent bölgelerinden gelen deneyimli Türk subayları, halifenin Hassa ordusuna alınıyordu. Hicrî 211 (Milâdî 836) yılında Mu'tasım'ın emriyle Türk kumandanı Aşnas tarafından Türk hassa askeri için Samerra şehri kuruldu. 70 bin mevcutlu olan Samerra, böylece yarım yüzyıl (836-884) kadar hilafet merkezi olmuştur. Mu'ta-

---

[3] Zeki Velîdi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, cilt: 1,2. Baskı, İstanbul 1970, s. 174.

[4] Mustafa Cevad, "Muhtasar Tarihü't-Türk fi'l-'Irak", *Mecelletü'l-Delîl*, yıl: 1, sayı: 2, Necef, (Ekim 1946), s. 61.

[5] Şakir Sabır Zabit, *a.g.e.*, s. 39.

[6] Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.e.*, s. 66-67.